

مرکز اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

میراث صدر ششم

دفتر هفتم

بکوش

هدی میرزنی علی صدرایی غفرانی

فیضانِ حجاز

پژوهشکده علوم و معارف حدیث: ۶

مهریزی، مهدی، ۱۳۴۱ - ، گردآورنده.

میراث حدیث شیعه: دفتر هفدهم / به کوشش مهدی مهریزی و علی صدرايي خویی. - قم: دار الحديث، ۱۳۸۶.

۵۷۰ ص. (پژوهشکده علوم و معارف حدیث؛ ۶)

چاپ اول: ۱۳۸۶.

ISBN : 978 - 964 - 493 - 286 - 1

کتابنامه به صورت زیر نویس.

۱. حدیث شیعه - مجموعه ها. ۲. احادیث شیعه - مجموعه ها. الف. صدرايي خویی، علی، ۱۳۴۲ - ، گردآورنده

همکار. ب. عنوان.

۹م ۹م / ۴ / ۱۰۶ BP

میراث حدیث شیعه / ۱۷

به کوشش: مهدی مهریزی و علی صدایی خویی

تحقیق: مرکز تحقیقات دارالحدیث
امور اجرایی: مهدی سلیمانی آشتیانی
ویراستار: قاسم شیرجعفری
صفحه‌آرایی: سید علی موسوی‌کیا

ناشر: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث

چاپ: اول / ۱۳۸۶

چاپخانه: دارالحدیث

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

دفتر مرکزی: قم، میدان شهدا، خیابان معلم، تپش کوی ۱۲ پلاک ۱۲۵ تلفن: ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۲۳ / فاکس: ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۷۱

ص.ب ۴۴۶۸ / ۳۷۱۸۵

نمایشگاه و فروشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم): ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۴۵

فروشگاه شماره «۲» (شهر ری، حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام صحن کاشانی) تلفن: ۵۵۹۵۲۸۶۲

فروشگاه شماره «۳» (مشهد مقدس، چهارراه شهدا، ضلع شمالی باغ نادری، مجتمع فرهنگی تجاری گنجینه کتاب، طبقه هم‌کف)

تلفن: ۰۵۱۱ ۲۲۴۰۰۶۲ - ۳

فروشگاه شماره «۴» (مشهد مقدس، میدان تختی، خیابان شهید اسدالله زاده، نرسیده به چهارراه پل خاکی، دست چپ، ساختمان

کوثر) تلفن: ۸۲۲۶۳۳۲

<http://www.hadith.net>

hadith@hadith.net

ISBN : 978 - 964 - 493 - 286 - 1

* کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است *

9 789644 932861

زندگی نامه خودنوشت محمدتقی هروی

محمدتقی بن حسین هروی اصفهانی (۱۲۹۹ق)

شیخ محمدتقی بن حسین هروی اصفهانی (م ۱۲۹۹ق) از دانشمندان سده سیزدهم هجری است. او شرح حال و آثار خود را در پایان کتابش *نهایة المقال* به تفصیل یاد کرده است. به دلیل اهمیت این نوشته و استناد به آن در مصادر متعدد، نص متن آن را از روی دو نسخه کتاب *نهایة المقال* که در کتابخانه آیه الله مرعشی به شماره های ۵۶۰۹ و ۱۰۱۵۶ نگهداری می شود، تصحیح و با تعلیقه هایی در این جا درج می کنیم.

الخاتمة في بيان نبذ من أحوال هذا العبد الجاني مؤلف هذا الكتاب محمد تقی الهروي.

و هو أنَّ مولدي كان في شهر رمضان المبارك من العام السابع عشر بعد ألف ومئتين في بلدة هرات، وعشتُ فيها ثمانِي عشرة سنة تقريباً مشغولاً في أكثرها بالعلوم العربية و علم الحساب و غيرها. ثم هاجرتُ منها إلى بلدة أصفهان، و بقيتُ فيها ستاً و ثلاثين سنة تقريباً، و لكتبي سافرتُ في تلك المدة مرتين إلى مشهد مولانا الرضا عليه السلام، و ثلاث مرّات إلى مشاهد أئمتنا عليهم السلام بالعراق، و بعد تلك المدة سافرتُ أيضاً إلى المشاهد المشرفة المذكورة.

و هذا اليوم الذي هو يوم تحرير هذه الكلمات و هو اليوم الثالث من شهر ذي القعدة الحرام من السنة التاسعة و السبعين بعد ألف و مئتين من الهجرة النبوية - صلى الله على هاجرها و عترته الذين هم سادات البرية ما لا يحصى من الصلاة و التحية -

يقرب من ثمان سنين أني مجاور لمشهد مولانا ولي الله رب العالمين أمير المؤمنين - صلوات الله عليه وعلى ابن عمه و زوجته و أولاده الأئمة المعصومين - خلّدتني الله في جواره أبد الأبدین، و حشرنا معه بمحمد و آله الطاهرين.

و قد كنتُ في جميع أزمنة المجاورة و غيرها من أزمنة المهجرة مشتغلاً أيضاً بالعلوم العقلية و النقلية تدرّساً أو تدریساً و تأليفاً و تصنیفاً، حتى برزت مني بفضل الله تعالى عدّة من الكتب و الرسائل و حواشٍ و أجوبة المسائل:

١. فمنها حواشٍ على خلاصة الحساب و هي أول ما صنفتُ و سمّيتها بتوضيح الحساب.^١
٢. و منها الحديقة النجفية المعلقة على شرح اللعة الدمشقية و قد برز منها مجلد كلّه في شرح ديباجتها من أولها إلى كتاب الطهارة و مجلد آخر من أول كتاب المتاجر إلى آخره، و ثالث معلق على كتاب الإجارة و الوكالة و الشفعة و الإقرار و جملة من الغصب.^٢

٣. و منها حواشٍ على الرياض من أول الطهارة إلى الغسل.^٣

١. نسخهای از آن به شماره ٨٩٥٩ در کتابخانه آية الله مرعشي موجود است؛ الذريعة، ج ٤، ص ٤٩٢، ٢٢٠٩؛ ریحانة الأدب، ج ٦، ص ٣٦٦؛ معجم المؤلفين، ج ٩، ص ١٢٨.
٢. و قد كتبتُ إلى آخر الغصب بفضل الله تعالى «منه».

چند نسخه از این کتاب در کتابخانه آية الله مرعشي به شماره های ٢٠١٨ با عنوان التحفة النجفية و ٥١٨٦ و ١٠٠٣٦ و ١٠١٦٨ موجود است؛ الذريعة، ج ٦، ص ٣٩٠ و در آن گفته: «رأيتُ منه المجلد الأول الذي هو في شرح مفتاح الروضة و ديباجته مرجأ إلى أول كتاب الطهارة، و هو مجلد كبير .. مرتب على بابین و خاتمة و بعدها وصية ... قد فرغ منه في النجف في ١٢٤٩ و لذا سماه الحديقة النجفية، و المجلد الثاني شرح لكتاب المتاجر ... و ذكر في أوله أنه علّق على كثير من كتب الروضة البهية في النجف ثم جدّد النظر فيها و هدّب خصوص ما كتبه على المتاجر في هذا المجلد و فرغ منه في ١٢٥٢ ... و المجلد الثالث في الإجارة و الوكالة و الشفعة و الإقرار و الغصب ... صرّح المصنّف في كتابه نهاية الآمال أنه تمّم كتاب الغصب أيضاً ... و في نسخة منه تاريخ فراغه منه في ١٢٩٦، فيظهر من تواريخه أنه كان يكتبه متفرّقاً، و في بعض المجلّدات سمّي بالتحفة النجفية؛ ریحانة الأدب، ج ٦، ص ٣٦٦.

٣. و كتبتُ بعد ذلك من الغسل إلى آخر تكفين الميت و أيضاً ... ميراث الرياض إلى آخره «منه». الذريعة، ج ٦، ص ٩٩-١٠٠ و در آخر گفته است: «رأيتُ في مكتبة السيد عبدالحسين الحجة بکربلاء مجلداً بخطّ

۴. و منها حواش متفرقة على منهاج المحقق الأستاذ^۱.
۵. و منها مسائل مبسطة معلقة على صوم المنهاج^۲.
۶. و منها تلخيص تحفة الأبرار التي ألّفها سيدنا الأجل و رئيس الأكابر و الأصاغر مولانا السيد محمد باقر - أعلى الله مقامه - في أحكام الصلاة بالفارسية حاوية للفروع و الأدلة^۳.
۷. و منها ما ما علّقته بالعربية على هذا التلخيص، و سمّيته بكاشف الأستار في شرح تلخيص تحفة الأبرار^۴.
۸. و منها عيون الأحكام، و قد برز منها الطهارة و الصلاة، على وجه الاختصار من غير ذكر الأدلة و تكثير الفروع^۵.
۹. و منها طريق النجاة، و هو مثل العيون إلا أنّ هذا بالفارسية و العيون بالعربية^۶.

۱. المؤلف من أول أحكام الجنب إلى آخر غسل الميت من كتاب الطهارة، فرغ منه في ۱۲۸۹، و ذكر أنّ بقيّة كتاب الطهارة من أوله إلى أحكام الجنب كتبها بأصفهان و النسخة موجودة هناك، و ذكر أنّه كان يكتب هذه الحاشية عند قراءة بعض التلاميذ عليه، و لما عدل هو من الطهارة إلى كتاب الميراث؛ عدل هو أيضاً إلى كتابه حواشي كتاب الميراث فكتبها من أول الميراث إلى آخره بخطه... و فرغ منها في ۷ ربيع الثاني سنة ۱۲۹۰، و كتب إلينا من قم السيّد شهاب الدين أنّ هذه الحاشية من أول الطهارة إلى آخر الغسالة موجودة عنده، و كتب إلينا من تبريز أنّ تمام هذه الحاشية موجودة في مكتبة السيّد الحاج ميرزا باقر الفاضلي^۱.

دو نسخه ای از آن به شماره ۳۷۲۱ و ۴۹۷۲ در کتابخانه آیه الله مرعشی و نسخه دیگری در کتابخانه آیه الله گلپایگانی رحمه الله قم به شماره $\frac{۱}{۹۷}$ موجود است. (فهرست نسخهای خطی، ج ۱، ص ۲۵۸).

۱. الذريعة، ج ۶، ص ۲۲۵؛ ریحانة الأدب، ج ۶، ص ۳۶۶. نام اصل کتاب منهاج الهدایه و تألیف محمد ابراهیم کلباسی است. ر.ک: الذريعة، ج ۲۳، ص ۱۸۰.

۲. الذريعة، ج ۶، ص ۲۲۵.

۳. الذريعة، ج ۴، ص ۴۲۱؛ ریحانة الأدب، ج ۶، ص ۳۶۶؛ أعيان الشيعة، ج ۹، ص ۱۹۵. تحفة الأبرار تألیف حجة الاسلام سيد محمد باقر شفقى اصفهانی است.

۴. الذريعة، ج ۱۷، ص ۲۳۳؛ أعيان الشيعة، ج ۹، ص ۱۹۵؛ ریحانة الأدب، ج ۶، ص ۳۶۶؛ معجم المؤلفين، ج ۹، ص ۱۲۸.

۵. الذريعة، ج ۱۵، ص ۳۷۵؛ معجم المؤلفين، ج ۹، ص ۱۲۸.

۶. الذريعة، ج ۱۵، ص ۱۶۹.

۱۰. و منها جملة من مسائل الصوم و الزكاة و غيرها من أجوبة المسائل بالفارسية أيضاً إلا بعضها.^۱
۱۱. و منها رسالة فارسية في مناسك الحج.^۲
۱۲. و منها رسالة في من صلى كل واحدة من صلوات يومه بوضوء رافع ثم انكشف له فساد أحد الوضوءات.^۳
۱۳. و منها رسالة في الميراث.^۴
۱۴. و منها رسالة في عرق الجنب من الحرام.^۵
۱۵. و أخرى [رسالة] في الطلاق بالوضوء.^۶
۱۶. و أخرى [رسالة] في قواطع السفر من إقامة عشرة أيام و مضي ثلاثين يوماً متردداً و الوصول إلى الوطن و لكنها غير تامة.^۷
۱۷. و أخرى [رسالة] في إيضاح ما في بحث الزوال من الروضة البهية.^۸

۱. المصدر السابق.

۲. الذريعة، ج ۲۲، ص ۲۵۸.

۳. الذريعة، ج ۲۲، ص ۲۲۹.

۴. الذريعة، ج ۲۱، ص ۲۸۷ ذیل عنوان معین الوارثین، و ج ۲۳، ص ۳۰۳، با عنوان الميراث لجميع الوراث. این کتاب در یک مقدمه و سه باب با جداولی برای توضیح مطالب تنظیم شده و در مصادر با عنوان أحكام الميراث و رسالة في الارث نیز نامیده شده است.

تاکنون چند نسخه از این کتاب شناسایی شده است، با این مشخصات:

الف) مدرسه نمازی خوی نسخه ش ۲۶۶، که در سال ۱۲۸۹ ق در حیات مؤلف کتابت شده است (فهرست نسخه‌های خطی مدرسه نمازی خوی، ص ۱۳۴).

ب) کتابخانه آیه الله گلپایگانی، نسخه شماره $\frac{19}{65}$

ج) کتابخانه آیه الله مرعشی، نسخه‌های شماره ۲۳۶۲ و ۳۷۱۴ و ۷۳۱۶ و ۸۷۸۱ و ۱۲۱۲۲ با عنوان الميراث لجميع الوراث.

۵. الذريعة، ج ۱۵، ص ۲۴۷.

۶. الذريعة، ج ۱۵، ص ۱۷۵.

۷. و قد تمت بحمد الله تعالى، و صارت رسالة جيدة. «منه».

۸. الذريعة، ج ۱۲، ص ۶۱. در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آیه الله العظمی گلپایگانی قم «»

۱۸. و أخرى [رسالة] في العدالة.^۱

۱۹. و منها كتاب لوامع الفصول في شرح مبادئ الأصول و هو كتاب مبسوط و لكنه ليس بتمام الأبواب و الفصول، إلّا أنّي رتبته كثيراً من مباحثها المتشعبة رجاء لأن يستفيع بها الناظرون.^۲

۲۰. و منها كتاب نتائج الأفكار في علم الأصول التي استوفيت في كل مسألة منها جميع ما فيها من الأقوال حسب ما تيسر، مع الإشارة إلى جملة من القائلين، و قد وضعتها غالباً في جداول لتكون أسهل تناولاً.^۳

۲۱. و منها كتاب المقاصد العلية في تتبع جملة من الأدلة الشرعية.^۴

۲۲. و منها كتاب المشارع، و قد برز منه المبادي اللغوية و المبادي الأحكامية و بعض مباحث الأمر.

۲۳. و منها تعليقات على حواشي المدقق الشيرازي على المعالم.^۵

«ج ۱، ص ۶۷۸) كتاب معرفة الزوال از محمد تقی هروی، به شماره ۱۹ معرفی شده و در کتابخانه آیه الله مرعشی رساله‌ای با نام حاشیه مبحث القبلة من الروضة البهية از همین مؤلف معرفی شده که گویا همین کتاب است.

۱. الذريعة، ج ۱۵، ص ۲۲۵.

۲. الذريعة، ج ۱۴، ص ۵۲ و ج ۱۸، ص ۳۶۰-۳۶۱. و قال فيه: «ذكره تلميذه في نخبة المقال... نسخة منه تامة إلى آخر مبحث الاجتهاد والتقليد - وهو آخر مباحث أصول الفقه - موجودة في كتب الحاج شيخ عبدالحسين الطهراني بكر بلاء، وقد وقفها المؤلف نفسه في ۱۲۸۲هـ».

۳. سه نسخه از این کتاب در کتابخانه آیه الله مرعشی به شماره‌های ۳۴۲۵ و ۳۷۱۴ و ۶۹۳۰ موجود است؛ الذريعة، ج ۲۴، ص ۴۳.

۴. الذريعة، ج ۲۱، ص ۳۸۲؛ أعيان الشيعة، ج ۹، ص ۱۹۵.

۵. این کتاب دقائق الأفكار نام دارد و حاشیه‌ای است بر حاشیه ملا میرزا شیروانی بر معالم الدین در علم اصول فقه. چند نسخه از آن دست است:

الف) کتابخانه مدرسه نمازی نسخه شماره ۱۲۶، که در عصر مؤلف تحریر شده است. فهرست نسخهای خطی مدرسه نمازی خوی، ص ۷۲.

ب) کتابخانه آیه الله مرعشی نسخه ش ۴۷۸۳.

ج) کتابخانه مدرسه فیضیه قم، نسخه ۱۹۸۶. (فهرست کتابخانه مدرسه فیضیه، ج ۲، ص ۱۶۰).

۲۴. و منها رسالة في نفي حجية مطلق الظن.^۱
۲۵. رسالة في تحقيق معنى الألف واللام.^۲
۲۶. و أخرى [رسالة] في تعارض المقرر والناقل.^۳
۲۷. و أخرى [رسالة في] التعادل والتراجع و لنكها غير تامة.^۴
۲۸. و أخرى في معنى [رسالة في] أصالة الإمكان.^۵
۲۹. و أخرى في أن تعارض [رسالة في] المطلق والمقيّد إلى كم يرتقي، و هاتان بطريقة السؤال و الجواب.^۶
۳۰. و منها رسالة في شرح عبارة من كتاب شرح الأسباب في الطب في تركيب الأخلاط.^۷
۳۱. و منها التفسير المسمى بخلاصة البيان في حلّ مشكلات القرآن.^۸

۱. الذريعة، ج ۱۵، ص ۲۳۷.
۲. الذريعة، ج ۲۱، ص ۲۷۴ و ۲۷۸. و در آن گفته که مؤلف، این رساله را در روز چهارشنبه ۵ ربیع الثانی ۱۲۴۹ به پایان رسانده است.
- نسخه‌ای از این کتاب در کتاب‌خانه مدرسه فیضیه قم به شماره ۱۵۵۴/۱۵ موجود است، (فهرست نسخه‌های خطی کتاب‌خانه مدرسه فیضیه، ج ۲، ص ۱۰۱).
۳. الذريعة، ج ۱۱، ص ۱۵۰.
۴. «و قد تمت بعون الله تعالى و قد جعلت رسالة تعارض المقرر و الناقل جزءاً منها و المجموع جزءاً من کتاب المقاصد العلیة. «منه»؛ الذريعة، ج ۴، ص ۲۰۳؛ أعيان الشیعة، ج ۹، ص ۱۹۵.
۵. الذريعة، ج ۲، ص ۱۱۲.
۶. الذريعة، ج ۱۱، ص ۱۵۰.
۷. الذريعة، ج ۱۳، ص ۳۶۷.
۸. مؤلف در این کتاب به تفسیر مشكلات موجود در هر سوره، از اول سوره فاتحه تا آخر سوره ناس با استمداد از روایات اهل بیت علیهم السلام پرداخته است. دو نسخه از این کتاب در کتاب‌خانه مجلس شورای اسلامی به شماره‌های ۱۲۰۳۱ و ۱۲۰۵۷ نگهداری می‌شود. (فهرست نسخه‌های خطی کتاب‌خانه مجلس شورای ملی، ج ۳۵، ص ۴۹، و ص ۶۷).
- شیخ آغا بزرگ در الذريعة نیز گفته: «نسخه خطّ المصنّف رأيتها في مكتبة السماوي، وهو تفسير لطيف فسر فيه غالباً المشكلات في كلّ سورة من أوّل الفاتحة إلى الناس بما ورد عن أهل البيت علیهم السلام في تفسيري

۳۲. و منها ما لخصته من تفسير آية الكرسي لسيدنا الأجل الجامع لدقائق العلوم و سرائر الأحكام السيد كاظم الرشتي حشره الله مع ساداته الأئمة المعصومين سلام الله عليهم أجمعين.^۱
۳۳. و منها ما جمعته من إفاداته في الدرس و غيره من الفوائد الشريفة اللطيفة، و سميتها بالدرر المنورة.^۲
۳۴. و منها فوائد أخذتها من تحقیقاته الصادرة عنه في مواضع متفرقة أو من السنة بعض المعتمدين من تلامذته و سميتها بلطائف الفوائد.^۳
۳۵. و منها كتاب الأذيعين الذي أرجو أن أجمع فيه أربعين حديثاً من الأخبار المشكلة المتعلقة بالتوحيد و النبوة و الإمامة و المعاد مع بيان و شرح لها حسب ما ساعد الزمان، و قد برز منه اثنان و عشرون حديثاً، و أسأل الله التوفيق لإتمامه.^۴
۳۶. و منها ما جمعته من الأخبار فيما يتعلق بالموت و البرزخ و الجنة و النار و في مقتل مولانا أبي عبد الله الحسين عليه السلام و في أحوال سيدتنا فاطمة الزهراء و مولانا الحسن المجتبی عليه السلام، و أرجو من الله تعالى أن يوفقني لإتمامه على أحسن وجه.^۵

«القمي والعسكري وغيرهما، فرغ منه في ۱۸ ذي القعدة ۱۲۶۷، ومنه يظهر كمال مهارته في اللغة والأدبيات». الذريعة، ج ۷، ص ۲۱۶.

۱. الذريعة، ج ۴، ص ۳۲۹ و ج ۲۰، ص ۱۸۸، با عنوان: «مختصر تفسير آية الكرسي»؛ وبحث الأدب، ج ۶، ص ۳۶۶.

۲. این کتاب تعلیقات و حواشی وی بر کتاب الوامع الحسینیة تألیف استادش سید کاظم رشتی است و آن را در زمان حیات استادش نگاشته است. او اکثر این فوائد را در کربلا و بخشی از آنها را در کاظمین و قسمتی را در سامرا و اندکی از آن را در نجف از استادش سید رشتی فرا گرفته است. الذريعة، ج ۸، ص ۱۳۶ و در آن فرموده: «عندنا نسخة خط يد المؤلف». و الذريعة، ج ۱۸، ص ۳۶۶، ۴۸۸.

۳. الذريعة، ج ۱۸، ص ۳۲۰.

۴. «الحمد لله الذي وفقني لإتمامه في سنة ثلاث و ثمانين بعد ألف و مئتين». «منه»؛ این کتاب در ادامه همین مقاله معرفی شده است.

۵. «و الحمد لله الذي وفقني لإتمامه بضم أحوال النبي صلى الله عليه وآله و سائر الأئمة عليهم السلام و قد تم في سنة تسعين بعد ألف و مئتين و سبعمائة بالبيع المئاني». «منه»؛ الذريعة، ج ۱۲، ص ۱۲۹ و در آن گفته: «وهو في مجلدين أولهما

۳۷. و منها ما جمعته بالفارسیة فی أحوال سید الشهداء - صلوات الله علیه - و سمّیته بالمناقب الحسینیة.^۱

۳۸. و منها خطب عربیة و أشعار فارسیة فی مرثیته علیه السلام ایضاً.

۳۹. و منها شرح لقلیل من دعاء أبی حمزة الثمالی.^۲

۴۰. و منها مجالس عديدة لذكر آیات و أخبار من المواعظ و النصائح.^۳

۴۱. و منها الرسالة المسماة بتبیه الغافلین فی ذکر جملة من الأخبار المتعلقة بمولانا و إمامنا صاحب الزمان - عجل الله فرجه - و ببعض أحوال شیعته، و المقصود منها ردّ الفرقة المستحدثة البابیة حیث تمسکوا لترویج باطلهم بجملة من تلك الأخبار.^۴

۴۲. و منها وجیزة فارسیة فی ردّ تلك الفرقة التي خرجت عن ربقة الإسلام و تصدّت لمحو الشرائع و الأحكام؛ قطع الله أذبارهم، و محن عن وجه الأرض آثارهم.

« فی الخمسة أصحاب الکساء علیهم السلام، و الثاني فی الأئمة من وُلد الحسین علیه السلام و خاتمة فی الموت...المجلّد الأول منه بخط المصنّف موجود عند السید محمّد علی الروضاتی، و المجلّد الثاني منه بخطه ایضاً موجود فی مكتبة الشیخ علیّ کاشف الغطاء؛ »

سه نسخه از این کتاب در کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی قم به شماره ۸۷۰ شامل جلد اول و دوم و به شماره ۴۹۹۳ شامل جلد دوم و به شماره ۱۱۳۸۵ موجود است. (فهرست نسخهای خطی کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، ج ۲، ص ۶۴۲ و ج ۱۳، ص ۱۸۶).

۱. الذریعة، ج ۲۲، ص ۳۲۶.

۲. نسخه این رساله به خط مؤلف در ضمن مجموعه‌ای در کتابخانه دانشگاه اصفهان نگهداری می‌شود و در فهرست چنین معرفی شده: «شرح دعاء سجاد» ر.ک: نسخهای خطی، نشریه کتابخانه دانشگاه تهران، دفتر ۱۱ و ۱۲، ص ۹۲۹؛ الذریعة، ج ۱۳، ص ۲۴۶.

۳. نسخه این کتاب به خط مؤلف در ضمن مجموعه‌ای به خط وی در کتابخانه دانشگاه اصفهان نگهداری می‌شود و در فهرست چنین معرفی شده: «تفسیر نبذة من آیات الکتاب المبین و أخبار الأئمة المعصومین، در چهارده مجلس» ر.ک: نسخهای خطی، نشریه کتابخانه دانشگاه تهران، دفتر ۱۱ و ۱۲، ص ۹۲۹؛ الذریعة، ج ۱۹، ص ۳۶۸.

۴. الذریعة، ج ۴، ص ۴۴۵، و ج ۱۰، ص ۲۲ و ۱۸۸؛ ریحانة الأدب، ج ۶، ص ۳۶۶؛ أعیان الشیعة، ج ۹، ص ۱۹۵.

۴۳. و منها [نهاية الآمال في كيفية الرجوع إلى علم الرجال]^۱ هذا الذي ألفته في علم الرجال. و قد فرغت منه في شهر ذي القعدة الحرام كما تقدمت الإشارة إليه. [وقد آلفت بعد ذلك أشياء أخر أيضاً.

۴۴. منها حواش على قوائين الفاضل القمي رحمته الله من أول الأدلة العقلية إلى آخر الاستحصال.^۲

۴۵. و منها رسالة في التمييز والتعليق و في الشرط الواقع في العقود وغيرها.^۳

۴۶. و منها تعليقات مختصرة على نجاة العباد لشيخنا الأستاذ صاحب جواهر الكلام.^۴

۴۷. و منها تفسير قوله تعالى طه و قوله تعالى: ﴿فكان قاب قوسين أو أدنى﴾.^۵

۴۸. و منها شرح حديث رواه في الكافي في باب المؤمن و علاماته و صفاته عن

۱. این کتاب شامل یک مقدمه و شش باب و یک خاتمه است، مقدمه در تعریف علم رجال و موضوع آن و علت احتیاج به آن است، ابواب آن بدین گونه است: ۱- وجه اعتبار قول علماء الرجال، و در آن شرح حال ۳۳ تن از علمای رجال آمده است. ۲- کیفیت القاط التراجم من الكتب. ۳- في ألفاظ المدح والقدح وأسماء الفرق و متحلیها. ۴- جماعة كثر ذكرهم في الأسانيد كأصحاب العدة. ۵- أصحاب الإجماع. ۶- المختلف فيهم من الرواة. و خاتمه شرح حال خود وی می باشد. هروی تألیف این کتاب را در روز جمعه ۱۲ ذی قعدة سال ۱۲۷۹ به پایان رسانده است.

دو نسخه از این کتاب در کتابخانه آیه الله مرعشی به شماره ۵۶۰۹ و ۱۰۱۵۶ موجود است؛ شیخ آقا بزرگ طهرانی هم در الذریعة (ج ۲۴، ص ۳۹۳) فرموده: رأیت النسخة بخط المؤلف في مكتبة الصدر، فرغ منه في ۱۲ ذی القعدة ۱۲۷۹.

۲. الذریعة، ج ۶، ص ۱۷۵؛ ریحانة الأدب، ج ۶، ص ۳۶۶؛ این کتاب را مؤلف در ۱۰ شوال ۱۲۸۵ به پایان رسانده و نسخه‌ای از آن در کتابخانه مدرسه نمازی خوی موجود است.

۳. الذریعة، ج ۱۱، ص ۱۵۷.

۴. الذریعة، ج ۶، ص ۲۲۷ و گفته است: «رأیته بخطه».

۵. نسخه این کتاب به خط مؤلف در ضمن مجموعه‌ای به خط وی در کتابخانه دانشگاه اصفهان نگهداری می شود و در فهرست چنین معرفی شده است: «تفسير سورة طه، تفسير قاب قوسين، تحرير در ۱۲۹۷ ق؛ رك: نسخهای خطی، نشریه كتابخانه دانشگاه تهران، دفتر ۱۱ و ۱۲، ص ۹۲۹؛ الذریعة، ج ۴، ص ۳۲۸؛ ریحانة الأدب، ج ۶، ص ۳۶۶.

امیر المؤمنین علیه السلام در جواب همام الذي سألہ عن صفة المؤمن^۱ و^۲ وقد فرغت من هذا في آخر ربيع الثاني سنة ثمان و تسعين بعد متين و ألف من الهجرة^۳ و أسأل الله الرؤوف الرحيم أن يجعل بلطفه العميم جميع ما صدر مني من هذه المؤلفات و غيرها من الأعمال، خالصاً لوجهه الكريم. و إلا فالإخلاص في الأعمال في غاية الصعوبة و نهاية الإشكال، و لا يتيسر إلا بمن من الله المتعال، مع أن العمل بدونه لا ينفع في المال، بل كثيراً ما يوجب الندامة و النكال.

فعليك في تحصيله بالمجاهدة و التضرع إلى الله، و التمسك بحبل آل الله، الذين هم هداة الأنام و مصابيح الظلام.

۱. با عنوان: شرح خطبة همام في صفات المؤمنين، که به زبان فارسی است.

۲. علاوه بر این آثار، چند اثر در مصادر به هروی نسبت داده شده که عبارت‌اند از:

الف. التقریبات في الأصول والفقه. شیخ آقا بزرگ در الذریعة (ج ۴، ص ۳۷۳) در این باره می‌گوید: «رأيت نسخة خطه في مكتبة السيد محمد علي هبة الدين الشهرستاني».

ب. لغز يوم الخميس و شهر ربيع الأول و سنة ۱۲۵۱ و قرية كرون. در الذریعة (ج ۱۸، ص ۳۳۷) از آن یاد شده و چنین آمده: «لغز يوم الخميس و شهر ربيع الأول و سنة ۱۲۵۱ و قرية كرون (كرون قرية بطوس) أوله: أما بعد حمد الله العالم بما في الضمائر الواقف على السرائر فيقول... و النسخة عند الآقا نجفي السيد شهاب الدين الحسيني التبريزي بقم».

ج. معيار الفكر والخيال في شرح معضلات أبواب الخيار. در الذریعة (ج ۲۱، ص ۲۸۱) از آن یاد شده و افزوده است: «رأيت النسخة عند الآقا نجفي في النجف». هروی در این کتاب از شیخ مرتضی انصاری نقل قول‌هایی دارد، بدین جهت محتمل است که نزد او نیز تلمذ نموده باشد.

د. لغز خلیفه سلطان، به فارسی. نسخه این رساله به خط مؤلف در ضمن مجموعه‌ای در کتاب‌خانه دانشگاه اصفهان نگهداری می‌شود و در فهرست چنین معرفی شده است: «لغز خلیفه سلطان به فارسی، نوشته هروی در ۱۲۹۷ ق» رک: نسخه‌های خطی، نشریه کتاب‌خانه دانشگاه تهران، دفتر ۱۱ و ۱۲، ص ۹۲۹.

ه. توضیح مسائل من کتاب مقام الفضل، توضیح و شرحی است که بر مسئله ۱۲۳ و ۳۵۴ از کتاب مقام الفضل نوشته است. مسئله دوم درباره ارث است. نسخه آن در کتاب‌خانه مدرسه نمازی خوی نگهداری می‌شود. رک: فهرست نسخه‌های خطی مدرسه نمازی خوی، ص ۱۳۴.

۳. مطالب داخل کרוشه را مؤلف بعد از اتمام متن در حاشیه اضافه نمود است.

فتمسک - یا אחي - بعرو تهم التي ليس لها انفصام، و اركب سفيتهم التي من ركبها
نجى من الشدائد والآلام، و اتعظ بمواعظهم و مواعظ الله الملك العلام؛ فإنه يوصلك
إلى أقصى الكمال و أسنى المقام.
و يكفيك ما عن سور التوراة:

يا ابن آدم أكثر من الزاد فإن الطريق بعيد بعيد، و جدّد السفينة فإن البحر عميق
عميق، و خفف الحمل فإن الصراط دقيق دقيق، و أخلص العمل فإن الناقد بصير
بصير، و أخر نومك إلى القبر، و فخرك إلى الميزان، و شهوتك إلى الجنة، و راحتك
إلى الآخرة، و لذتك إلى الحور العين، و كن لي أكن لك، تقرب إليّ باستهانة الدنيا، و
تبعد عن النار ببغض الفجّار و حبّ الأبرار؛ فإن الله لا يضيع أجر المحسنين.

و ليكن هذا آخر ما أردتُ جمعه في هذا المختصر، و الحمد لله على توفيقه
للإتمام، و أسأله خير الختام، و أسأل إخواني البررة الكرام الأنجاب أن يشيعوني بدعاء
صالح ينفعني يوم الحساب.

و الله موفق للصواب، و الصلاة على محمد و آله الأطهار الأطياب، و قد فرغتُ
من تحرير هذه الكلمات يوم الجمعة ثاني عشر شهر ذي القعدة من شهر سنة تسع و
سبعين بعد ألف و مئتين.

و أنا المؤلف المذنب الجاني محمد تقی بن حسينعلي الهروي عفى الله عنه و
حشره مع ساداته الأئمة المعصومين سلام الله عليهم.

